

Б61

3505р

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

Білогур Влада Євгенівна

УДК 37.011; 371.212

**ДИНАМІКА ЗМІН СВІТОГЛЯДНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТІВ
У ТРАНСФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ**

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук

Київ – 2012

8627

НБ НПУ ім. М.П. Драгоманова

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України

Науковий консультант: доктор філософських наук, професор
Вікторів Віктор Григорович,
Дніпропетровський регіональний
Інститут державного управління
Національної Академії державного
управління при Президентові України,
завідувач кафедри філософії,
соціології державного управління.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Ананьїн Валерій Опанасович,
Інститут спеціального зв'язку та захисту
інформації НТУУ «КПІ», професор кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін;

доктор філософських наук, професор
Воронкова Валентина Григорівна,
Запорізька державна інженерна академія,
завідувач кафедри менеджменту організацій;

доктор філософських наук, професор
Троїцька Тамара Серафимівна,
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Б. Хмельницького,
завідувач кафедри практичної психології.

Захист відбудеться 06 грудня 2012 року о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.16 Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, за адресою: 01601, Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 06 листопада 2012 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.В. Крохмаль

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Світоглядні орієнтації сучасної молоді, особливо студентства, зумовлені цілою низкою чинників, зокрема змінами, що відбуваються в суспільстві. Становлення сучасної молоді відбувається в досить складних умовах, коли девальвуються старі цінності й формуються нові соціальні відносини. Епоха новітнього українського державотворення, розгортання ринкових і демократичних трансформацій, світові глобалізаційні процеси суттєво впливають на світогляд молодого людини, її ціннісні орієнтації і духовно-моральний стан.

Наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. загострилася суперечність між особистістю і суспільством, що відобразилося в кризі духовно-екзистенціальної сфери, онтоприродних процесів, які охопили сам спосіб життя людини, типи відтворювальної життєдіяльності людини і суспільства; порушилася рівновага між природою і розвитком суспільства, між соціально значущим і соціально сутнісним, що викликані трансформацією буття із зовнішнього світу в засіб, перетворенням довкілля на технічний світ інструментальної активності; болючою постає суперечність між об'єктивною необхідністю національної самоідентифікації українського суспільства з позицій розуміння духовних традицій минулого і практичним розривом культурної спадкоємності в індивідуальному світогляді значної частини молодого покоління, втратою соціальної ідентифікації та самоідентифікації в суспільстві, поширення впливу альтернативних ідеологій та релігійних організацій, що загрожує збереженню гомеостазу, тобто стійкого стану функціонування системи тощо.

Сучасне трансформаційне суспільство вимагає зміни уявлень про місце людини у світі, її роль і ставлення до цього світу. Адже саме людина є системотвірним фактором сучасного суспільства, його рушійною силою. І залежно від того, створює суспільство умови для реалізації творчих і духовних потенцій молодого людини чи перешкоджає цьому, суспільство перебуває або у динамічній рівновазі і русі, або у режимі стагнації, деградації і саморуйнування. Саме завдяки світогляду особистість сприймає, осмислює та оцінює навколишню дійсність як світ свого буття і діяльності, визначає і сприймає своє місце та призначення в ньому. Це – осмислення й оцінка тих процесів, явищ, відносин – природних і суспільних, матеріальних і духовних, які розгортаються навколо людини, в які вона безпосередньо об'єктивно включається, й на основі чого формуються орієнтації її предметно-практичної дії. Це суспільство вступає в інноваційний тип прогресу з пануванням інноваційної людини, яка за типом мислення, світогляду здатна бути підготовленою до інноваційної діяльності, викликати інноваційні зміни і протистояти процесам саморуйнації людської особистості та руйнівним тенденціям зовнішнього середовища. Все це актуалізує теоретичний пошук механізмів становлення, розвитку світоглядних

орієнтацій людини, зокрема студентської молоді, які б уможливили її ефективну життєдіяльність у швидкозмінному світі.

У дослідженні цієї проблеми є й гостра практична потреба, яка знайшла своє відображення в аналізі становлення статусу студентства як в історії взагалі, так і у системі українського державотворення, сутність яких пов'язана зі зміною розуміння студента як стратегічного ресурсу «суспільства знань», який є не тільки вагомим, але й визначальним. Саме студенти є сподвижниками передових суспільних реформацій, вони практично завжди перебувають у центрі подій, а нерідко й очолюють процеси, які мають значний суспільний резонанс. Не менш важливою є роль студентів у майбутньому як фахівців, організаторів виробництв, керівників підприємств та організацій. Отже, встановлення впливових чинників світоглядних змін студентської молоді в умовах об'єктивних процесів сучасного світу, а саме: урбанізації, глобалізації, інформатизації тощо, – та обґрунтування механізмів управління ціннісно-світоглядними орієнтаціями студентів у трансформаційному суспільстві постає надзвичайно важливим теоретичним і практичним завданням, що знаходиться у площині соціальної філософії.

Ступінь наукової розробки проблеми. Джерела з означених питань є надзвичайно багатими та різноманітними, вони охоплюють широке коло філософських, соціологічних, психологічних, педагогічних проблем, які умовно можна розділити на дев'ять груп.

Перша група джерел, які використовувалися у дисертаційному дослідженні, охоплює перші підходи до виявлення світоглядних орієнтацій молоді, її місця і ролі у суспільстві, обґрунтування державного впливу на молоде покоління, які містяться у класичних працях Платона, Арістотеля, Плотіна. У добу Середньовіччя світоглядні орієнтири молоді визначалися релігійними цінностями. Зазначена проблематика набула подальшого розвитку в працях Й. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, Д. Дідро, К. Гельвеція та ін. Із середини ХІХ – початку ХХ ст. закладаються теоретико-методологічні передумови вивчення молоді як соціальної групи. У концепціях «соціальної динаміки» (О. Конт), «колективної свідомості» (Е. Дюркгейм), «розуміючої соціології» (М. Вебер), «інтегрального підходу» (П. Сорокін) приділяється значна увага вивченню світоглядних орієнтирів молоді. Для розуміння світоглядних орієнтацій молоді доречним було звернення до методологічного потенціалу поняття цінностей та аксіологічної теорії (М. Вебер, В. Дільтей, Г. Ріккерт та ін.).

Друга група джерел об'єднує праці, що використовувались для з'ясування розвитку сучасного українського суспільства, що досліджувалися вітчизняними представниками соціальної філософії, соціології освіти, педагогіки, а саме: В. Адрущенком, В. Бехом, О. Базалуком, В. Вашкевичем, Л. Губерським, В. Журавським, В. Заблоцьким, І. Зязюном, М. Євтухом, В. Кізімою, С. Клепком, В. Кременем, С. Кримським, М. Култаєвою, С. Куцепал,

В. Кушерцем, М. Михальченком, В. Лутаєм, І. Надольним, М. Поповичем, І. Предборською, Л. Ришко, І. Родіоновою, М. Романенком, В. Савельєвим, Н. Скотною, О. Скубашквською, А. Толстоуховим, Ю. Шемшученком, В. Шевченком, В. Шубіною, Г. Щокіним, В. Ярошовцем, А. Ярошенко та ін.

Третя група джерел пов'язана із зарубіжними дослідженнями соціокультурної динаміки цінностей у дискурсі модернізації і трансформації суспільства, політичних поглядів, культури і моралі молоді, світогляду та ідеології, що розглядають зарубіжні автори, серед яких у першу чергу слід назвати таких як Р. Арон, Д. Белл, У. Бек, З. Бжезинський, А. Блюменталь, М. Вебер, Е. Гуссерль, В. Дільтей, М. Кастельс, А. Кінг, П. Козловські, Л. Коллінз, М. Кроз'є, І. Масуд, А. Мінка, Е. Муньє, Р. Мюллер, Х. Ортега-і-Гассет, П. Сорокін, Дж. Сорос, А. Тойнбі, Е. Тоффлер, Е. Фромм, С. Франк, В. Франкл, Ф. Фукуяма, Ю. Хабермас, М. Хайдеггер, К. Хессіг, К. Чарф, М. Шелер, А. Швейцер, О. Шпенглер, Х. Шпіннер, К. Ясперс та ін. В їхніх працях проаналізовані зміни, які відбуваються в сучасному суспільстві, підкреслюється значення соціокультурного чинника у становленні певної соціальної спільноти. В контексті сучасних досліджень виділяються цінності двох рівнів: цінності-цілі і цінності-засоби як такі, що притаманні будь-якій соціокультурній системі, та аналізуються у доробках А. Маслоу, Н. Чавчавадзе та ін.

Четверта група джерел представляє праці російських науковців, що використовувалася для аналізу ціннісних орієнтацій молоді, а саме роботи Б. Афанасьєва, П. Блонського, С. Бондаренко, А. Вербицького, Л. Виготського, В. Добриніна, І. Іванова, Т. Заславської, Л. Захарової, В. Жукова, Л. Курбатова, М. Ліпатова, Н. Нестєрова, М. Мамардашвілі, М. Розова, В. Розанова, В. Філіпшова та ін. У їх працях визначається статус студентства як окремої вікової групи, особливості роботи з нею, змальовується соціальний портрет сучасного студентства.

П'ята група джерел представлена працями українських та російських дослідників, які зверталися до проблем молоді, студентства, динаміки їх ціннісних орієнтацій, а саме: В. Ананьїн, Т. Андрущенко, В. Бакіров, О. Балакирева, В. Барановський, М. Бахтін, А. Бичко, В. Бєх, Є. Бистрицький, В. Богданов, А. Бойко, В. Вікторов, В. Волинка, Е. Герасимова, М. Головатий, Є. Головаха, О. Гомілко, Г. Горак, Л. Горбунова, Л. Губерський, Д. Дзвінчук, В. Журавський, Г. Заїченко, В. Князєв, В. Кремень, С. Кримський, В. Кушерець, О. Лосєв, М. Михальченко, В. Муляр, І. Надольний, В. Огнев'юк, В. Пазєнок, В. Крисаченко, М. Попович, І. Предборська, В. Ребкало, В. Савельєв, Л. Солонько, Л. Сохань, М. Степико, В. Табачковський, В. Цибульник, В. Шинкарук, Н. Хамітов, В. Ярошовець, Т. Яшук та ін. У працях акцентується на дослідженні проблем формування контингенту студентів в Україні, визначенні індивідуального індексу розвитку студентської молоді, якості життя та ідеології студентського середовища, моделі та технології громадської та

виховної роботи зі студентами, з'ясовано значення таких соціальних інститутів, як освіта, сім'я, політика, релігія для формування світогляду сучасного студентства.

Шоста група робіт представлена сучасними дослідженнями ціннісних орієнтацій, світоглядних основ суспільно-політичних і культурних процесів студентської молоді, що репрезентовані у працях В. Баранівського, І. Бондаревич, О. Бондаренко, В. Воловика, В. Воронкової, В. Горбатенка, В. Жадька, В. Заблоцького, В. Загороднюка, Л. Кривеги, Н. Корабльової, В. Лісового, М. Поповича, Т. Розової, З. Самчука, Н. Скотної, Т. Троїцької та ін.

Сьома група робіт присвячена висвітленню особливостей студентської молоді як специфічної демографічної групи суспільства та значення виховної роботи у молодіжному середовищі, яка міститься у працях Т. Аболіної, В. Астахової, І. Беха, В. Бондаренко, В. Дмитрієва, М. Заковича, Л. Сокурянської, Ф. Філіппова, В. Шубкіна, Я. Яцкевич та ін. Найбільш плідними виявляються дослідження проблеми ціннісних орієнтацій, згуртовані на принципах духовно-матеріальної єдності світу, цілісності людського буття, що відтворюють динаміку процесу ноумену світоглядності (В. Бех, І. Степаненко), наголошують на діяльній природі суб'єктивних і об'єктивних форм духовності (С. Кримський), синергетичній парадигмі світоглядності (І. Добронравова, Л. Горбунова).

Восьма група робіт пов'язана з дослідженнями суспільних трансформацій в пострадянських країнах, особливо у періоди зламів звичного способу життя, руйнації повсякденних соціальних практик, кризи світоглядних орієнтацій. Ці питання висвітлені у працях російських та українських соціологів, таких як Т. Заславська, І. Кон, Ю. Левада, В. Ядов, В. Бакіров, Л. Бєвзенко, Є. Головаха, О. Злобіна, С. Катаєв, А. Лобанова, І. Мартинюк, В. Ніколаєвський, Н. Паніна, В. Подшивалкіна, Н. Соболева, Л. Сохань, Е. Суїменко, Н. Шульга, Ю. Яковенко.

Дев'ята група робіт пов'язана з психологічними дослідженнями кризи ціннісних орієнтацій молоді, зокрема такими авторами як А. Адлер, Г. Айзенк, А. Бандура, Е. Еріксон, Д. Келлі, Р. Кеттел, А. Маслоу, Г. Олпорт, Б. Скіннер, З. Фрейд, Е. Фромм, К. Хорні, К. Юнг. Активно цю проблематику досліджували Л. Божович, Л. Віготський, С. Гроф та К. Гроф, Д. Ельконін, Г. Шихі та інші.

Разом з тим, не зважаючи на досить помітний обсяг наукових публікацій (філософських, соціологічних, психологічних), проблема динаміки змін ціннісних орієнтацій молоді в умовах трансформаційних змін не може вважатись вичерпною. Дані дослідження були спрямовані на конструктивний синтез ідей задля формування цілісної концепції динаміки змін світоглядних орієнтацій студентів. Існує низка дискусійних питань, які в літературі ще не мають достатньо обґрунтованої відповіді, так як і самі студенти, і середовище, в якому вони перебувають, є величинами змінними. Нові покоління студентів

йдуть у життя зі своїми цінностями, що й обумовлює необхідність постійного вивчення інституту студентства, особливо тенденцій розвитку світоглядних орієнтацій у системі ринково-трансформаційних зрушень, формування цінностей студентів «зрілої культури», згідно з якими студенти входять у самостійне життя і діють як громадяни власної держави, представники і носії власної культури. Недостатньо дослідженою й з'ясованою залишається проблема екстраполяції трансформаційних зрушень та їх впливу на свідомість молоді, на формування її світогляду, не експліковано детермінанти оптимізації світоглядної культури та духовності. Отже, недостатня повнота й фрагментарність досліджень, які поєднують в собі одночасно явища ціннісного і світоглядного аспектів розвитку особистості, зумовили вибір теми дисертаційного дослідження, його мету та завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Загальний напрям дисертаційної роботи пов'язаний із темою дослідження кафедри соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова «Принципи організації та тенденції розвитку вищої освіти у XXI ст.» (рішення Вченої ради Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова від 22 грудня 2006 р., протокол № 5). Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 9 від 28 квітня 2009 року).

Мета дослідження полягає у тому, щоб на основі системного аналізу основних тенденцій розгортання трансформаційного суспільства виявити динаміку світоглядних орієнтацій студентської молоді, визначити чинники цих змін та створити концепцію формування цілісного світогляду сучасного студента.

Досягнення цієї мети потребує вирішення ряду методологічних та теоретичних завдань:

- з'ясувати сутність феномена «світоглядні орієнтації сучасних студентів» та схарактеризувати їх зміст у дискурсі суспільно-гуманітарних наук;
- визначити основні чинники розвитку світоглядних орієнтацій сучасних студентів;
- експлікувати світоглядні парадигми сучасного студентства в українському суспільстві;
- визначити сутність демократизації суспільства як провідної тенденції й умови світоглядних змін студентства у трансформаційному суспільстві;
- розкрити значущість соціокультурного контексту для становлення світогляду у вимірах орієнтації на успіх, кар'єрне зростання та добробут, пріоритет здоров'я, створення сім'ї та виховання дитини тощо;

– обґрунтувати праксеологічні аспекти формування світоглядної культури студентської молоді як основи управління процесом становлення цілісного світогляду;

– визначити роль макро-, мікро- та мезорівня на формування світогляду та визначити напрями оптимізації світоглядних орієнтацій студентів у сучасному трансформаційному суспільстві

Об'єктом дослідження є світоглядні орієнтації студентської молоді як соціально-філософський феномен.

Предметом дослідження є головні тенденції світоглядних зрушень студентської молоді у трансформаційному суспільстві.

Теоретико-методологічні засади дослідження. У дисертації використовуються системний, формаційний, цивілізаційний, соціокультурний підходи, що дозволило проаналізувати проблеми формування світоглядних орієнтацій, оцінити ефективність та основні тенденції їх розвитку. Системний підхід дав змогу розглянути динаміку світоглядних орієнтацій як неперервний процес змін соціальної системи, її складових, єдності із суспільними та педагогічними змінами. Формаційний (узагальнювальний) підхід уможливило розгляд динаміки ціннісних орієнтацій, світоглядних основ суспільно-політичних і культурних процесів студентської молоді. Цивілізаційний (індивідуалізуючий) підхід дає змогу розглядати формування світогляду студентської молоді на макро-, мікро- та мезорівнях. У роботі використовуються елементи соціокультурного підходу, який уможливив дослідження впливу цінностей, культури на формування світоглядних орієнтацій сучасних студентів, що дозволило проаналізувати основні тенденції змін світоглядних орієнтацій, проблеми управління процесом формування світоглядних орієнтацій сучасних студентів шляхом аналізу умов формування світогляду студентської молоді на макро-, мікро-, мезорівні. Емпіричну основу становлять конкретно-соціологічні дослідження, інтерв'ю, статистичні матеріали, фактичний матеріал, який опублікований у спеціальних і громадсько-політичних періодичних виданнях. У дослідженні використано аналітичний і порівняльний методи, метод діяльнісного підходу до аналізу проблем особистості та людського буття; принципи – інтегратизму, холізму, поліфункціональності, полілінійності (паралельного розвитку різних ідеологій і світоглядів), не стаціонарності та інші. Складність і багатозначність явища динаміки ціннісних орієнтацій студентської молоді вимагала комплексного застосування структурно-функціонального й соціокультурного підходів.

У ході дослідження використано комплекс методів, а саме:

– загальнонаукові (метод аналізу і синтезу, узагальнення, конкретизація, зіставлення, ретроспективний, хронологічний, моделювання, системного аналізу, типології) стали основою вивчення динаміки змін в умовах трансформації сучасного українського суспільства;

- історично-генетичний метод дозволив здійснити структурування нагромадженої філософської думки, проаналізувати філософські, політичні, економічні та соціокультурні умови становлення і розвитку динамічних процесів;

- компаративний, або порівняльно-змістовий, метод дав можливість виявити зміни світоглядних орієнтацій студентів в умовах трансформації сучасного українського суспільства;

- парадигмальний метод забезпечив аналіз соціальних, економічних, політичних, освітньо-культурних та особистісно-творчих, моральнісних взаємодій, до яких залучається молода людина;

- конкретно-історичний метод дав змогу проаналізувати й висвітлити принципи та закономірності динаміки ціннісних орієнтацій, які впливають на формування цілісного світогляду у широкому соціокультурному аспекті;

- синергетичний метод, який виступає міждисциплінарною дослідницькою програмою і формою теоретичного освоєння дійсності для дослідження хаосу, катастроф, дисипативних структур, нелінійної динаміки, самоорганізації нелінійних систем у середовищі студентської молоді. Концептуальне моделювання еволюції світоглядних орієнтацій здійснено за принципом композиційно-параметричного еквівалентування, який передбачає визначення істотних для дослідження параметрів системи і максимальне її спрощення. Загальна структура роботи побудована як реалізація методу сходження від абстрактного до конкретного в єдності логічного та історичного методів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розробленні концепції аналізу динаміки світоглядних орієнтацій студентів в умовах трансформації суспільства та здійсненні філософської рефлексії соціальних, економічних, політичних, освітньо-культурних та особистісно-творчих, моральнісних зрушень у свідомості студентської молоді.

У дисертації це має прояви в тому, що:

Вперше зміни у світоглядних орієнтаціях студентства поставали предметом цілісного розгляду в контексті трансформацій суспільного життя. Наукова новизна відображена в таких положеннях та висновках:

- розкрито феномен «світоглядні орієнтації студентів» у дискурсі соціально-гуманітарних наук та запропоновано дефініцію поняття як систематизованого, інтегративного комплексу знань, уявлень, духовно-інтелектуальних та соціокультурних переконань, емоційно-вольових проявів та мотиваційних установок, які в своїй єдності та цілісності характеризують життєво-стратегічні, духовно-творчі, соціально-політичні, організаційно-реформаційні, духовно-релігійні та інші пріоритети студентської молоді; світоглядні орієнтації студентства можна розглядати як концепт-конструкт духовно-інтелектуального потенціалу нації на шляху до цивілізаційної

самореалізації особистості й рівноправної інтеграції в міжнародний світовий простір;

– визначено сутність демократизації суспільства як провідної тенденції і умови розвитку світоглядних змін студентства у сучасну епоху, а також розкрито особливості розгортання демократичних процесів у студентському середовищі, основні напрями демократизації життєдіяльності студентів, суперечності демократизації і засоби їх уникнення (подолання), роль студентського самоуправління у розгортанні процесів демократизації у студентському середовищі, орієнтації на успіх, кар'єрне зростання і добробут у рамках нової соціогуманістичної парадигми буття;

– проаналізовано вплив макро-, мікро- та мезорівня на формування цілісного світогляду студентської молоді та доведено, що на макрорівні діють такі чинники, які особистість сприймає як виклик часу і загальноєволюційного процесу, передбачити які вона не в змозі; на мезорівні особистість є активним суб'єктом, який самостійно обирає напрям професійної підготовки і кваліфікаційні рівні за власним бажанням, чинники ВНЗ і позауніверситетської освіти лише виконують допоміжну роботу у справі формування спочатку світоглядної культури, а потім і сукупності цінностей, перевірка якості якої досягається у ході студентського самоуправління; на мікрорівні особистість замикається на власному внутрішньому світі і за допомогою самосвідомості доводить селекційну роботу до завершення, активно використовуючи для цього оригінальні технології самоуправління, наприклад тайм- і лайф-менеджмент; встановлена діалектика набуття цінностей, а саме: вказано, що нові цінності або гармоніюють із вимогами зовнішнього середовища чи трансформаційних процесів і тоді мова йде про еволюційний їх характер, або вони вступають у конфронтацію зі старими цінностями – тоді мова йде про конфліктний їх характер; визначено напрями оптимізації формування світоглядних орієнтацій сучасних студентів у трансформаційному суспільстві, які зводяться до оптимізації економічних, соціальних, політичних, правових, духовних чинників за допомогою освоєння інформаційних, освітніх, наукових, економічних та інших просторів.

Удосконалено:

– положення про основні чинники змін світоглядних орієнтацій сучасних студентів у концептуально-дискурсивних напрямках, а саме: 1) проблема формування світоглядних орієнтацій сучасного українського студентства, що сприяють ефективному впровадженню результатів задля вдосконалення методів роботи вищої школи як якнайповнішого духовно-інтелектуального, соціокультурного і емоційно-вольового розвитку молоді людини, яке слід артикулювати на широкій соціалізації вектора випереджального руху інноваційного розвитку вищої школи, підвищенні якості освіти, науки, культури, на сповнених духом інтелекту, знань, інформації; 2) класифікація світоглядних орієнтацій сучасної студентської молоді (офіційні

і неофіційні, ідеологічні і соціально-психологічні), що дозволяє виокремити необхідні специфічні ознаки, які, у залежності від сфери життєдіяльності молодшої людини, притаманні її аксіологічній сфері; 3) розуміння перетину взаємовідношень і взаємовпливів навчально-виховного середовища вищої школи та аксіологічного контексту молодіжних субкультур, до яких залучається студентська молодь; 4) принцип структурної цілісності і різноманітності, який полягає в тому, що виконується, із одного боку, теоретична необхідність структурного аналізу ключового поняття, а, з іншого – дотримується вимога щодо цілісного розуміння таких фундаментальних філософських категорій, як «світогляд»;

- світоглядні парадигми сучасного студентства в українському суспільстві, в контексті яких проаналізовано зовнішні чинники змін світоглядних орієнтацій (глобалізація, інформаційна революція, міграційні процеси, зіткнення християнських і мусульманських цінностей та ін.); внутрішні чинники: а) утвердження ринково і демократично орієнтованого способу життя; б) зміна системи культурних цінностей; в) лібералізація світогляду; г) утвердження толерантності в українському суспільстві; д) розвиток інтелекту людини, який ще не став потужним ресурсом, а відтак – потенціалом духовних і соціально-економічних здобутків народу; ці чинники відображають об'єктивну реальність, вічні проблеми людини у пізнанні навколишнього світу, зменшення його ентропійності (невизначеності), тобто використовуються на благо нації і людства, їх цивілізаційного поступу.

Набули подальшого розвитку:

- аналіз соціокультурного контексту становлення світоглядних орієнтацій у вимірах пріоритету здоров'я, створення сім'ї й виховання дитини, націлених на соціогуманістичний компонент стратегії розвитку сучасного суспільства як нової парадигми, що оптимально поєднує людино-націо-державоцентричність, в основі якої захист прав людини і громадянина, творення духовного ресурсу як випереджувального розвитку реальної «економіки знань», сприяння підвищенню ефективності високого духовно-інтелектуального рівня українського народу, формуванню знансєвомісткої економіки та збільшенню ефекту державницьких зусиль українського соціуму;

- обґрунтовано праксеологічні аспекти формування духовно-моральних властивостей світоглядної культури студентської молоді, спрямованих на управління процесом становлення системи цінностей у цивілізаційному поступі, у результаті чого доведено: 1) ключем до управлінського впливу на ціннісне поле особистості є її світоглядна культура, яка є сталим духовним творенням, що виконує декілька важливих функцій у селекції цінностей; 2) світоглядна культура і ціннісне поле особистості мають генетичні й управлінські зв'язки між собою, що охоплюють три рівні буття свідомості людини: макро-, мезо- і мікрорівні та відповідні цим горизонталі продукти; проаналізовано взаємовплив зовнішніх і внутрішніх чинників, їх взаємодію у

системі виховання та освіти, щоб з молоді рекрутувати патріотичну, інтелектуальну і моральну еліту як критичну масу, здатну на високому професійному рівні самовіддано та відповідально служити українському народові, сприяти побудові відкритого громадянського і високоморального суспільства, у якому знання та інформація, висока культура і мораль мають стати духовним ресурсом соціального і духовного розвитку України.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів.

Теоретичне значення дослідження полягає у розкритті світоглядних орієнтацій студентів, їх головних закономірностей та пріоритетних напрямів, а також тенденції змін у трансформаційному суспільстві.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці цілісної концепції оптимізації світоглядних орієнтацій студентів у трансформаційному суспільстві шляхом дослідження динаміки ціннісних пріоритетів. Матеріали дисертаційного дослідження можуть бути використані у викладанні курсів соціальної філософії, соціології, філософії освіти, філософії цінностей, а також у спеціальних курсах соціології молоді. Матеріали дослідження можуть стати методологічним підґрунтям відповідних спецкурсів у профільних навчальних закладах, враховані при створенні програм, методик, підручників, посібників. Отримані результати можуть бути також використані при вирішенні конкретних теоретичних та практичних проблем, пов'язаних із розбудовою української держави на демократичних засадах, розробкою державних, партійних, громадських, регіональних програм сталого духовного розвитку.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації обговорювалися на кафедрі соціальної філософії та філософії освіти Інституту філософської освіти і науки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, «круглих столах», міжнародних та регіональних науково-практичних конференціях, зокрема: Третій міжнародній (Інтернет) науково-практичній конференції «Сучасні технології у сфері фізичного виховання, спорту та валеології» (Харків, 2009); Міжнародній науково-практичній конференції «Наукова еліта як соціально-економічний фактор розвитку держав в умовах глобалізації» (Київ, 2010); Міжнародній науково-практичній конференції «Фізичне виховання різних груп населення: стан, проблеми та перспективи» (Київ, 2011); Шостій Міжнародній науково-практичній конференції «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» (Київ, 2011); Міжнародної науково-практической конференції «Современные проблемы и пути их решения в науке, транспорте, производстве и образовании» (Одесса, 2011); Міжнародній науково-практичній конференції «Соціальна політика: концепції, технології, перспективи» (Київ, 2012); Міжнародній науково-практичній конференції «Інтеграція вищої школи України до європейського та світового освітнього простору» (Київ, 2012).

Публікації. Основні положення, ідеї і висновки дисертаційної роботи оприлюднені у 21 публікації, з них: 1 – одноосібна монографія, 20 – статті у наукових фахових виданнях з філософських наук.

Кандидатська дисертація на тему: «Теоретико-методологічне забезпечення фізичного виховання у вищих навчальних закладах» була захищена у 2002 році. Матеріали кандидатської дисертації у тексті докторської не використовуються.

Структура дисертації. Відповідно до мети та завдань дослідження робота складається із вступу, трьох розділів (10 підрозділів), висновків та списку використаних джерел (276 позицій). Загальний обсяг дисертації – 395 сторінок, із них основна частина дисертації – 362 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У «Вступі» обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми, розкрито зв'язок дисертаційної роботи з науковими планами, темами, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання дослідження, методи, розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення роботи, відображено апробацію результатів дисертаційного дослідження.

У першому розділі – «Теоретико-методологічні засади дослідження світоглядних орієнтацій сучасного студентства» – розглядаються методологічні підходи до осмислення світоглядних орієнтацій сучасного студентства, що сформульовані сучасною соціальною філософією й філософією освіти та аналіз цих змін у трансформаційному суспільстві.

У підрозділі 1.1. – «Світоглядні орієнтації сучасних студентів як феномен у дискурсі суспільно-гуманітарних наук» – уточнено поняття «світоглядні орієнтації сучасних студентів» у дискурсі суспільно-гуманітарних наук. Показано, що воно може розглядатися як систематизований, інтегративний комплекс знань, уявлень, духовно-інтелектуальних та соціокультурних переконань, емоційно-вольових проявів та мотиваційних настанов, які в своїй єдності та цілісності характеризують життєво-стратегічні, духовно-творчі, соціально-політичні, організаційно-реформаційні, духовно-релігійні та інші пріоритети такого прошарку населення країни, який характеризується специфічними віковими (молодість) та освітньо-культурними (навчання у вищій школі) характеристиками, котрі, своєю чергою, визначають його суспільну активність та значущість для подальшого розвитку соціуму, держави, нації. Світогляд як модус людської свідомості й пізнання являє собою складну взаємодію людини зі світом, соціумом, людьми, культурою, Всесвітом, яка включає різні пласти людського досвіду, здатного розсувати межі повсякденності, конкретного місця й часу; це проблематика суб'єкта в об'єктивній екзистенційно-соціальній дійсності. Різні типи (види, моделі, мікромоделі) світогляду розвиваються разом із розвитком суспільства, на який

справляють великий вплив наука, релігія, держава, наявне облаштування соціуму.

Виявлено, що до наукового статусу категорії «світоглядні орієнтації сучасної студентської молоді», можна послідовно застосовувати принцип сходження від абстрактного до конкретного, а також логічні правила ділення понять, що дає змогу простежити весь ланцюжок руху від загального (світогляд) до окремого (світоглядні орієнтації), завершуючи одиничним (світоглядні орієнтації студентів). З'ясовано, що основним методологічним принципом аналізу світоглядних орієнтацій сучасної студентської молоді повинен бути принцип цілісності, що ґрунтується на духовній єдності особистості. Зважаючи на це, головною теоретико-методологічною настановою для аналізу світоглядних орієнтацій студентської молоді є розуміння необхідності створення у процесі навчально-виховної роботи у ВНЗ такого інтелектуально-ціннісного простору, де якнайповніше могла б самореалізуватися молода людина, яка прагне екзистенційно-комунікативної світоглядної цілісності власної особистості.

Проаналізовано основні концептуально-дискурсивні напрями, що існують у сучасній філософській, психолого-педагогічній, суспільствознавчій літературі щодо поняття світоглядних орієнтацій сучасного студентства, а також, після визначення його загального змісту й обсягу та здійснення основних теоретико-методологічних класифікаційних та структуризаційних операцій щодо нього, зроблено ряд взаємопов'язаних висновків.

По-перше, огляд основних концептуально-дискурсивних розробок, які існують у сучасній українській та зарубіжній соціально-гуманітарній науці щодо проблем духовно-практичного самоздійснення молоді людини в середовищі вищої школи, а також загальнофілософський аналіз категорії «світогляд» дали нам змогу підійти до визначення ключового в нашому дослідженні поняття: «світоглядні орієнтації сучасної студентської молоді». У зв'язку з цим дослідження проблем формування світоглядних орієнтацій сучасного українського студентства має характер нагальності й виняткової актуальності, а їх чітке теоретико-методологічне обґрунтування сприятиме ефективному впровадженню результатів у вдосконалення методів роботи вищої школи щодо якнайповнішого духовно-інтелектуального, соціокультурного та емоційно-вольового розвитку молоді людини.

По-друге, важливим теоретико-методологічним аспектом дослідження світоглядних орієнтацій сучасної студентської молоді є їх класифікація на офіційні й неофіційні, ідеологічні й соціально-психологічні, що дає змогу виокремити необхідні специфічні ознаки, які, залежно від сфери життєдіяльності молоді людини, притаманні її аксіологічній сфері. У зв'язку з такою класифікацією виникає ще один важливий методологічний принцип дослідження, який полягає в тому, що світогляд людини в усьому різноманітті його ціннісно-смыслових проявів становить певну духовно-практичну

цілісність, яка є запорукою гармонійного розвитку особистості. На наш погляд, саме середовище вищої школи здатне забезпечувати усвідомлення молодою людиною потреби створювати світоглядно-ціннісну цілісність своїх поглядів, прагнень, переконань, ідеалів, дій.

По-третє, важливим теоретико-методологічним результатом є вивчення взаємовідношень і взаємовпливів навчально-виховного середовища вищої школи та аксіологічного контексту молодіжних субкультур, до яких залучається студентська молодь. Саме перетин цих двох сфер життєдіяльності молодої людини створює сферу аксіологічної напруженості та світоглядної творчості, які є вагомими факторами формування особистісних поглядів студента, а також вибору його подальших життєтворчих стратегій. Дослідження світоглядно-орієнтаційного взаємовпливу офіційних форм поведінки, прийнятих у середовищі вишу, та субкультурних проявів молодіжної поведінки є важливим теоретико-методологічним аспектом цього дослідження.

По-четверте, одним із головних теоретико-методологічних принципів світоглядних орієнтацій сучасної студентської молоді є принцип структурної цілісності й різноманітності, який полягає в тому, що забезпечується, з одного боку, теоретична необхідність структурного аналізу ключового поняття, а з іншого – дотримується вимога щодо цілісного розуміння такої фундаментальної філософської категорії як «світогляд».

Таким чином, у результаті аналізу уточнено поняття «світоглядні орієнтації сучасних студентів» у дискурсі суспільно-гуманітарних наук, яке має автентичне наповнення.

У підрозділі 1.2. – «Основні чинники змін світоглядних орієнтацій сучасних студентів» – показано, що сьогодні світоглядні орієнтації визначаються як основні, домінантні настанови особистості на ті чи інші параметри суспільного та індивідуального життя, тому важливо розглянути чинники їхніх змін.

Сукупність основних чинників змін світоглядних орієнтацій сучасних студентів можна поділити на зовнішні та внутрішні. До основних зовнішніх чинників зміни світоглядних орієнтацій насамперед слід віднести глобалізацію, інформаційну революцію, активізацію міграційних процесів, зіткнення християнських та мусульманських цінностей та ін. Зазначається, що вплив глобалізаційних процесів, інформаційної революції, активізації міграцій та конфлікту цінностей в умовах суспільства, що трансформується, накладаються на дію внутрішніх чинників зміни світоглядних орієнтацій студентства, серед яких найперше можна виділити утвердження ринково і демократично орієнтованого способу життя, зміну системи культурних цінностей, лібералізацію світогляду, утвердження толерантності та інше.

У роботі підкреслюється важливість впливу різноманітних зовнішніх і внутрішніх чинників зміни світоглядних орієнтацій студентів у взаємодії в

системі виховання та освіти, адже саме система виховання та освіти є однією з основ формування світоглядних орієнтацій студентів. Звичайно, формування світоглядних орієнтацій починається в більш ранньому віці і, як було показано вище, здійснюється під впливом різноманітних зовнішніх та внутрішніх чинників, проте саме у вищому навчальному закладі всі ці різновекторні показники соціального середовища доповнюються цілеспрямованим впливом навчально-виховного процесу, завдяки чому у студентів формується досить розгорнуте, структуроване та цілісне уявлення про навколишній світ та своє місце в ньому.

Таким чином, проаналізовано основні чинники змін світоглядних орієнтацій студентської молоді, а саме: зовнішні чинники (глобалізація, інформаційна революція, міграційні процеси, зіткнення християнських і мусульманських цінностей та ін.); внутрішні чинники: а) утвердження ринково і демократично орієнтованого способу життя; б) зміна системи культурних цінностей; в) лібералізація світогляду; г) утвердження толерантності та ін. У результаті виконання цього завдання визначено основні чинники змін іманентних світоглядних орієнтацій сучасних студентів.

У підрозділі 1.3 – «Світоглядні парадигми сучасного студентства в українському суспільстві» – досліджуються світоглядні парадигми молоді та сучасного студентства, що зумовлено й потребами теоретичного значення, і потребами практики, передусім необхідністю осягнення тих радикальних світоглядних змін, що відбуваються у масовій свідомості людей, потребами досягнення порозуміння між поколіннями, залучення молоді до процесів активної соціальної творчості. Важливою причиною актуалізації досліджуваної проблеми є ідейна криза, якої зазнають пострадянські країни в цілому та Україна зокрема.

Аналізуються тенденції, які характеризують сутнісні ознаки перспективи змін світоглядних настанов сучасної молоді. Зазначається, що соціологічні дослідження завжди фіксують зміни у світогляді молоді. На сьогодні перспективними напрямками є ті, що пов'язані з переходом від колективної до вкрай індивідуальної світоглядної спрямованості. Зростає значущість індивідуальних орієнтацій: для одних це – відпочинок та розваги; для других – красиве та комфортне життя; для третіх – власний добробут та кар'єра; для інших – власна родина, її добробут, здоров'я, гарна (тобто високооплачувана) праця. Ці висновки підтверджують тенденцію на зростання ідеологічного та світоглядного плюралізму, багатоваріантність, мозаїчність та фрагментарність світогляду.

Визначено, що посилюються позиції тих, для кого найважливішими стають світоглядні пріоритети власності, причетності до її розподілу та майнового становища, які реалізуються крізь призму утилітаризму, індивідуальних уявлень та покликів. Соціологічні дослідження, що проводилися центром «Соціальний моніторинг» та Українським інститутом

соціальних досліджень (2010-2012 рр.) свідчать, що зміни у світоглядній спрямованості студентської молоді характеризуються: 1) амбівалентністю, сполученням протилежних оцінок; 2) нестабільністю, змінністю, неусталеністю; 3) еkleктичністю, збігом елементів різноманітних світоглядних позицій та цінностей; 4) відсутністю вираженого інтересу до політики, владних відносин, організації та побудови соціальних структур, стійкою політичною індиферентністю та інфантилізмом разом із віковою активністю та невідповідальністю; 5) домінуванням прагматичних ідеалів та спрямувань; 6) орієнтацією на гедоністські цінності, отриманням задоволень, насолоди, домінування цінностей дозвілля над трудовою діяльністю; 7) перевагою інструментальних цінностей над термінальними (за Рокічем). Багато попередніх світоглядних настанов змінюються новими, деякі з визначальних переміщуються на периферію свідомості, хоча вони продовжують відігравати значну роль у мотиваційній структурі світогляду молоді.

Суспільство повинно надавати молодій людині можливість самій визначити свій життєвий шлях і вирішувати основні життєві проблеми, певною мірою впливати своїм волевиявленням на перебіг суспільно-економічних перетворень, хіба що свобода вибору обмежується лише досягнутим рівнем суспільного розвитку. Але молодь досить часто не готова до такого вибору, для неї він видається занадто когнітивно складним чи пов'язаним з особистісним утиском, коли чиниться опір маніпулятивним тенденціям зі сторони суб'єктів політичного процесу, або пов'язаним ще з однією кризою – ідеологічною, – наслідком якої може бути означення власних політико-ідеологічних цінностей, переконань, тобто політико-ідеологічне самовизначення.

Отже, зроблено висновок, що головні новітні тенденції світоглядних орієнтацій, такі як демократизація світогляду сучасного студента (особливості розгортання демократичних процесів у студентському середовищі; основні напрями демократизації життєдіяльності студентів; суперечності демократизації та засоби їх уникнення (подолання); роль студентського самоуправління у розгортанні процесів демократизації (у студентському середовищі); орієнтації на успіх, кар'єрне зростання та добробут (економічна зумовленість становлення орієнтацій студентської молоді на кар'єрне зростання; основні засоби кар'єрного зростання студентської молоді; кар'єра і кар'єризм; засоби упередження молоді щодо кар'єристського збочення; кар'єра як успіх); пріоритет здоров'я у структурі змін світоглядних орієнтацій студентів та ін. Таким чином, проаналізовано методологічні підходи до осмислення світоглядних орієнтацій сучасного студентства, що сформульовані сучасною соціальною філософією й філософією освіти, та аналіз цих змін у трансформаційному суспільстві.

У другому розділі – «Трансформаційне суспільство як соціокультурний контекст становлення світоглядних пріоритетів студентської молоді в Україні» – досліджено складові, чинники, особливості,

головні тенденції світоглядних орієнтацій студентів, а саме демократизація, орієнтації на успіх, кар'єрне зростання та добробут, пріоритет здоров'я, створення сім'ї та виховання дитини.

У *підрозділі 2.1. – «Демократизація суспільства як провідна умова світоглядних змін студентства»* – на основі результатів дослідження здійснено виокремлення й соціально-філософський аналіз основних особливостей розгортання демократичних процесів у студентському середовищі. Однією з особливостей, на нашу думку, є те, що університетське середовище в загальній структурі трансформаційного суспільства створює найсприятливіші організаційні та соціально-психологічні умови для демократизації світогляду людини. Зазначено, що однією з особливостей розгортання демократичних процесів у студентському середовищі є те, що студентство за своїми психологічно-віковими, соціально-когнітивними, морально-духовними та естетично-енергетичними характеристиками є найактивнішою верствою населення будь-якої країни щодо сприйняття, розуміння й реалізації демократичного стилю мислення, поведінки, громадського життя.

Досліджено, що суспільство, яке прагне розвиватися в напрямі демократизації всіх сфер своєї життєдіяльності, повинно надати можливості й реальні умови для волевиявлення, самоорганізації та самореалізації своєї молоді. Підкреслюється особлива роль і місія вищої освіти в трансформаційному суспільстві, адже саме вона здатна істотно впливати на формування світоглядних орієнтацій значної кількості молодих людей, які прагнуть освітньо-наукової, інтелектуальної та соціальної самореалізації та адаптації. Зазначено, що завданням сучасної системи вищої освіти в нашій країні є залучення студентської молоді до глибинних національних традицій демократизму й гуманізму, а також сприяння розвитку у молоді прагнення до інноваційної самореалізації.

Розглянуто основні аспекти, напрями, проблеми й суперечності демократизації світогляду студентської молоді як головної тенденції її еволюції у трансформаційному суспільстві та зроблено ряд взаємопов'язаних висновків. По-перше, на основі світоглядно-феноменологічного та соціально-філософського аналізу виокремлено особливості розгортання демократичних процесів у студентському середовищі, основними серед яких є такі: організаційна й соціально-психологічна сприятливість університетського середовища порівняно з іншими сферами суспільного життя, до демократизації; студентство є найактивнішою верствою населення в інтелектуальному, соціально-політичному, соціокультурному, побутово-особистісному аспектах життя; університетське середовище сприяє творчому ставленню інноваційно-особистісного ставлення до професійної та громадської діяльності, підвищує рівень соціально-політичних адаптаційних можливостей молоді людини. Єдність таких особливостей створює необхідне світоглядне середовище, яке

здатне сприяти засвоєнню молодими людьми демократичних цінностей, принципів та ідеалів, а також здатності студентської молоді реалізовувати їх у реальній громадській, професійній, соціально-політичній діяльності.

По-друге, на основі дослідження специфіки навчально-наукових, педагогічно-виховних, організаційно-управлінських, громадсько-політичних форм активності та функціональності університетського середовища виділено основні напрями демократизації життєдіяльності студентів, серед яких: реформування вищих навчальних закладів та системи вищої освіти в цілому для надання якнайбільшої свободи активної самореалізації студентської спільноти; упровадження поглибленого вивчення дисциплін, що підвищують політичну та громадянську культуру студентської молоді; демократизація всіх вимірів взаємостосунків «викладач – студент», переведення їх на «суб'єкт-суб'єкту» основу із застосуванням інноваційних особистісно спрямованих методів і технологій навчання; надання університетам ширшої автономії для створення реального середовища демократичної самоорганізації, яке було б своєрідною лабораторією прищеплення студентам цінностей і методів демократичного самоуправління. Реалізація таких напрямів демократизації життєдіяльності студентів, на наш погляд, не лише дасть змогу оптимізувати науково-педагогічну й управлінську діяльність вищих навчальних закладів, а й створить умови для формування зі студентської молоді справжніх громадян і патріотів, основною особистісною й соціально-психологічною ознакою яких буде глибоке вкорінення у структурі свідомості демократичних цінностей, а також високий рівень політичної та громадянської культури.

По-третє, процес демократизації будь-якої сфери життєдіяльності в трансформаційному суспільстві не може відбуватися без суперечностей і проблем, зумовлених наявною соціально-політичною реальністю та феноменологічними чинниками, адже інерція політичної свідомості є значною в будь-якій спільноті, приреченій на докорінні зміни. Безумовно, існує цілий комплекс проблем і в процесі демократизації світогляду студентської молоді в нашій країні та національній системі вищої освіти, основними серед яких, на наш погляд, є такі: недемократичність пострадянської навчально-дидактичної традиції, суб'єкт-об'єктний стиль викладання й навчання; заангажованість керівництва й адміністрації університетів різними політичними силами, а також міністерський бюрократичний тиск на функціонування вищих навчальних закладів; вибір студентами пасивності як псевдодемократичної можливості через зовнішній тиск; суперечність між прагненням до демократії та некомпетентністю в її розумінні й застосуванні; високий рівень корупції й хабарництва у вищій школі. Отже, проблеми та шляхи їх вирішення утворюють складний комплекс, який часто переплітається з багатьма проблемами сучасного трансформаційного українського суспільства взагалі. Тому демократизація студентського світогляду є важливим завданням не лише для системи вищої освіти, що розвивається, а й для всього українського

суспільства, адже саме із середовища студентської молоді сформується надалі інтелектуальна, соціально-політична та громадянська еліта, яка визначатиме, чи буде рухатися наша країна шляхом найширшої демократизації.

По-четверте, одним із найважливіших факторів і механізмів формування дійсно демократичного стилю мислення й управління в молодих людей, які навчаються у вищому навчальному закладі, є органи студентського самоврядування. Саме від активної участі органів студентського самоврядування в різних сферах життя університету, їх взаємодії з керівництвом ВНЗ залежатиме глибинність усвідомлення молодими людьми цінностей демократії, а також вміння ефективно використовувати механізми громадського самоуправління. У результаті виконання цього завдання визначено сутність демократизації суспільства як провідної тенденції й умови розвитку світоглядних змін суспільства у період трансформаційних змін.

У підрозділі 2.2. – «Орієнтації на успіх, кар'єрне зростання та добробут у світогляді сучасних студентів» – визначено, що актуальною перспективою самореалізації особистості, її професійного формування є розвиток кар'єрних здібностей. Результати соціологічних даних доводять, що особливо це важливо для старшокласників та студентської молоді. Кар'єрні орієнтації постають як більш конкретизована стратегія самореалізації молоді людини. Натомість у вітчизняній психології до недавнього часу поняття «кар'єра» практично не використовувалося. Більш уживаними були такі терміни як «професійний життєвий шлях», «професійна діяльність», «професійне самовизначення». Професійна кар'єра спеціаліста об'єднує його успіхи на роботі з етапами особистісного розвитку, включаючи всі сфери життя. З'ясовано, що студентство – це особлива соціальна категорія, специфічна спільність людей, організовано об'єднаних інститутом вищої освіти. Студентство включає людей, які систематично оволодівають знаннями й професійними вміннями та займаються, як передбачається, старанною навчальною працею. Досліджено, що як соціальна група воно характеризується професійною спрямованістю, сформованістю стійкого ставлення до майбутньої професії і, як наслідок, – до правильності професійного вибору, адекватності й повноти уявлень студента про обрану професію. Таким чином, у визначенні динаміки та спрямованості трансформації суспільства важливу роль відіграють життєві стратегії молоді. У процесі їх взаємного пристосування відбувається формування композиційної структури суспільства, яка, своєю чергою, визначає діяльнісний потенціал сучасних трансформаційних процесів в українському суспільстві.

У підрозділі 2.3. – «Пріоритет здоров'я у структурі змін світоглядних орієнтацій студентів» – показано, що такий пріоритет як здоров'я у структурі змін світоглядних орієнтацій студентів відіграє істотну роль для молоді та студентів.

У дисертації підкреслюється, що освітній процес у вищій школі передбачає не тільки навчання й виховання, а й оздоровлення студента. Саме здоров'я значною мірою буде визначати стан населення України у XXI ст. Уже ніхто не заперечує той факт, що сьогодні обсяг освіти перевищує всі допустимі норми сприйняття та характеризується неможливістю повноцінного засвоєння студентом обсягу знань, який весь час зростає. Реформування вищої школи в контексті реалізації оздоровчої функції, яке передбачає істотні зміни організації навчально-виховного процесу, ствердження особистісно орієнтованого розвитку особистості зумовлює широке гуманістичне розуміння якості освіти. У співвідношенні мети фізичного виховання та досягнутих результатів якість освіти виступає як інтегрований підсумок усієї організації навчально-виховного процесу. Формування здорового способу життя та культури дозвілля є необхідною умовою всебічного розвитку, самовдосконалення та самореалізації сучасного студента; пошук нових форм та методів організації виховного процесу студентського колективу повинен відбуватись із залученням заступників деканів із виховної роботи, кураторів, викладачів фізичного виховання, студентського активу; для включення кожного студента до активного пізнавального процесу.

З'ясовано, що студентський вік є особливим періодом, який досить суттєво відображається на стилі життя, оскільки практично виключає турботу молоді про своє здоров'я. На нашу думку, така ситуація спостерігається тому, що, по-перше, у цьому віці у людини наявний оптимізм стосовно особистісного здоров'я, який набагато перевищує прагнення до його збереження, бо власні фізичні та психічні ресурси в цей період уявляються невичерпними; по-друге, орієнтація на здоровий спосіб життя, певні обмеження та власне турбота про здоров'я традиційно приписується більш старшому поколінню та не оцінюються молоддю як необхідні та актуальні. Крім того, перебування у періоді активного входження у нове соціальне середовище супроводжується діями, спрямованими на отримання визнання та високого статусу у групі, коли використовуються різні, не завжди адекватні, засоби та форми поведінки. Спроби затвердити себе у студентському середовищі часто пов'язані з ризикованими та навіть екстремальними діями, бажанням будь-якою ціною досягти визнання, що досить часто негативно впливає на функціонування організму та особистості в цілому. Орієнтація на переживання сьогоdnішнього, висока мотивація на досягнення у теперішньому «виштовхують» зі свідомості студента необхідність турботи про своє здоров'я, можливі страхи та перестороги, пов'язані з наслідками тривалої дії стресогенних факторів різної генези.

Таким чином, формування здорового способу життя та культури дозвілля є необхідною умовою всебічного розвитку, самовдосконалення та самореалізації сучасного студента; пошук нових форм та методів організації виховного процесу студентського колективу повинен відбуватись із залученням

заступників деканів із виховної роботи, кураторів, викладачів фізичного виховання, студентського активу для включення кожного студента до активного пізнавального процесу.

У підрозділі 2.4. – «Актуальність створення сім'ї та виховання дитини» – з'ясовано, що у структурі змін світоглядних орієнтацій студентської молоді важливе місце займають орієнтації на створення сім'ї, народження дитини, забезпечення її комфортного існування. До цього спонукають ряд чинників, які визріли та зміцніли у період останнього двадцятиріччя й мають багатовимірний характер, поєднуючи світоглядно-феноменологічні, соціально-економічні, соціологічні, особистісно-психологічні, педагогічно-виховні, культурно-побутові та інші риси, що особливо актуалізують цю роботу. У межах дослідження важливим є виявлення світоглядно-ціннісної готовності студентської молоді до утворення сім'ї та народження й виховання дитини. Проблема ця є актуальною ще й у зв'язку з тим, що останніми роками, на тлі негативного ставлення молоді до шлюбу на початку третього десятиліття життя, з'являються все більш чітко виражені прагнення до особистісної самореалізації через побудову успішного шлюбного життя.

Таким чином, проаналізувавши ключові причини актуалізації проблеми створення сім'ї для студентської молоді, а також розглянувши різні виміри такого феномена як студентська сім'я, зокрема її готовність народжувати, доглядати й виховувати дитину, ми можемо визначити ряд основних проблем, що посідають значне місце у середовищі студентської сім'ї та вимагають негайного пошуку соціальних, громадських, індивідуально-психологічних, організаційних шляхів вирішення. Серед них такі як низький рівень життя, гострі проблеми з житлом, неможливість заробити кошти для існування, конфліктні ситуації в сім'ї, поєднання навчання з вихованням дитини та ін. Погіршення соціальної адаптації студентських сімей ускладнюється в нашій країні ще й тим, що держава не надає відповідної уваги – ні на законодавчому, ні на організаційно-адміністративному рівні – тим проблемам, які виникають перед молодим подружжям. Недостатньою, зокрема, є законодавча підтримка соціального сприяння розвитку студентської сім'ї. Отже, одним з основних факторів актуалізації проблеми створення сімей студентською молоддю повинна бути скоординована діяльність державних установ, адміністрацій ВНЗ, громадських організацій та університетських громад щодо підтримки молодих сімей у справі вирішення багатьох соціально-адаптаційних проблем, що перед ними постають. Для вироблення ефективної державної та громадської політики щодо сприяння утворенню та розвитку студентських сімей необхідним є теоретико-методологічне обґрунтування.

Ураховуючи всі аспекти актуалізації проблеми створення сім'ї для студентської молоді, визначено: по-перше, причини актуалізації проблеми створення сім'ї для студентської молоді мають багатовимірний характер, відображаючи безліч світоглядних, соціокультурних, ціннісних, цивілізаційних,

інформаційних тенденцій, що панують у сучасному світі. Більше того, сімейні цінності стають для молоді тим фундаментом, який дає змогу на основі міжособистісних відносин довіри, любові, взаємопідтримки й розуміння протистояти загальносоціальним тенденціям хаотизації та знецінення соціальних комунікативних зв'язків в інформаційному суспільстві. По-друге, для підтримки позитивних тенденцій розвитку феномена студентського шлюбу й сім'ї необхідне теоретико-методологічне дослідження й визначення основних параметрів такого суспільно-особистісного явища як студентська сім'я. По-третє, молода студентська сім'я, як і будь-яка інша молода сім'я, має високий рівень внутрішньої конфліктності, зустрічається з різноманітними суперечностями в організації сімейного життя, основними з яких є вірогідність світоглядно-ціннісної та психологічної несумісності (особливо зважаючи на малий життєвий досвід і несформованість світоглядно-духовної сфери особистості молодят), матеріально-побутові проблеми, проблеми психологічного, комунікативного й побутового характеру, що з'являються з народженням дитини; складнощі, що виникають із продовженням якісного навчання й науковою діяльністю, проблема забезпеченості житлом і часто неможливість спільного проживання. По-четверте, важливим чинником актуалізації проблеми створення сім'ї для студентської молоді є надання молодим родинам зручних кімнат у сімейних гуртожитках, що може навіть розглядатися як перевага над молодими нестудентськими сім'ями, які змушені, здебільшого, вирішувати питання житла самостійно. По-п'яте, проаналізувавши основні чинники, що зумовлюють народження дитини в студентській сім'ї, а також основні проблеми, що виникають у молодих батьків щодо догляду за нею та її виховання, можемо зробити висновок про те, що існує нагальна необхідність підтримки й різних видів допомоги таким сім'ям з боку державних установ, адміністрацій ВНЗ, громадських організацій та університетських громад. У результаті виконання цього завдання здійснено аналіз соціокультурного контексту становлення соціокультурних орієнтацій у вимірах пріоритету здоров'я, створення сім'ї та виховання дитини у структурі змін студентських орієнтацій, націлених на соціогуманістичний компонент стратегії розвитку сучасного суспільства як нової парадигми, що оптимально поєднує людино-націє-державоцентричність, в основі якої – захист прав людини та громадянина, створення умов для самореалізації особистості на рівні сім'ї.

У третьому розділі – «Праксеологічні засади формування світоглядних орієнтацій сучасних студентів» – досліджуються процеси ефективності управління, що є ціннісним дискурсом студентської молоді у трансформаційному суспільстві, визначають спрямованість і зміст державотворчих процесів, розбудови громадянського суспільства й темпів саморозгортання особистості.

У підрозділі 3.1. – «Світоглядна культура студентської молоді як основа управління процесом становлення системи цінностей» – показано,

що особливого значення набула проблема формування світогляду, світоглядної культури особистості, які відповідають сучасній трансформаційній добі культурно-історичного розвитку. Розглянуто світоглядну культуру як системну організацію внутрішнього світу особистості, її орієнтації в природному та соціальному середовищі; як спосіб внутрішнього впорядкування взаємозв'язків індивідуального та соціального суб'єктів. Формування світоглядної культури дає змогу особистості виробити об'єктивне ставлення до навколишнього світу, до самої себе, здійснити світоглядний вибір, орієнтований на загальнолюдські й національні цінності.

Формування світоглядної культури особистості відбувається впродовж життя людини. Однак юнацький вік, який характеризується більш інтенсивним становленням самосвідомості особистості, її світогляду й стійкого образу «Я», є стрижневим і найбільш сприятливим для її формування. Вироблення критичного погляду на дійсність зумовлює динамічні зміни у світовідчутті, світосприйманні, світорозумінні, загалом у світоставленні молодого людини, визначає її місце в навколишньому природному й соціальному середовищі, мету її власного життя. Згідно із системно-змістовим та структурним розглядом предмета дослідження нами визначено сутність та структурні особливості світоглядної культури колишніх старшокласників, а нині студентів, основні суперечності та можливі шляхи її формування.

Визначено поняття «світоглядна культура», що є складним утворенням, яке об'єднує змістовий, психологічний і соціальний аспекти, реалізація яких дає змогу робити висновок про ефективність її формування. З'ясовано, що предметно розрізнене вивчення шкільних дисциплін, яке усталилося в сучасній школі, не забезпечує сьогодні повною мірою формування світоглядної культури особистості. Такий стан зумовлений відсутністю світоглядної цілеспрямованості у вивченні шкільних предметів, їхньою ізольованістю в реалізації світоглядних можливостей, втілених у змісті окремих навчальних дисциплін, неефективним застосуванням форм і методів навчання. Тому світоглядна перспектива особистості є «тонким» моментом у становленні особистості майбутнього фахівця під час навчання у системі вищої професійної освіти.

Визначено, що пріоритетною умовою формування світоглядної культури майбутнього фахівця є наявність системи у змісті світоглядної освіти. Лише узгодження світоглядного змісту навчальних програм, підручників створює основу для ефективного формування світоглядної культури майбутніх фахівців.

Досліджено, що задовольнити умови ефективного формування світоглядної культури особистості майбутнього фахівця доцільно шляхом реалізації її пізнавального, оцінно-ціннісного та діяльнісного компонентів. Пізнавальний компонент передбачає наявність і свідоме засвоєння особистістю світоглядних знань, зокрема знань про природу, людину, суспільство, світ; розуміння різних світоглядних понять, систем відношень «людина – природа»,

«людина – людина», «людина – суспільство», «людина – світ», «людина – Всесвіт»; наявність умінь і навичок дає змогу витлумачити з філософських позицій сутність різних природних і суспільних явищ та процесів, зробити узагальнення та власні висновки. Оцінно-ціннісний компонент забезпечує усвідомлення особистістю майбутнього фахівця його ставлення до світоглядного змісту навчального матеріалу, до подій і явищ, які відбуваються в суспільстві й у світі загалом, ціннісні орієнтації, цінності, ідеали. Величезна роль тут належить гуманітарному блоку навчальних дисциплін, серед яких найбільш продуктивними є філософія, політологія, культурологія, етика та естетика. Намагання скоротити викладання їх у ВНЗ «спричинить удар» по формуванню саме світоглядних засад особистості. Діяльнісний компонент полягає у готовності особистості до реалізації власних світоглядних переконань у практичній діяльності, визначає життєву активність і соціальну позицію майбутнього фахівця, його світогляд у дії. Значний резонанс тут викликає суспільно-громадська практика студентів, оскільки знання, які отримані в аудиторії, проходять перевірку й закріплення на практиці у формі набутого соціально-політичного досвіду.

З'ясовано, що активізації інтеграційного процесу світоглядних знань про природу, людину, суспільство в цілісну систему сприяє реалізація його змістового, організаційно-методичного та психологічного аспектів. Змістовий аспект передбачає інтеграцію знань навколо провідних науково-світоглядних ідей для забезпечення їх цілісності та світоглядної визначеності і включає базові та методологічні знання. Організаційно-методичний аспект інтеграції забезпечує формування системного мислення майбутніх фахівців на основі світоглядних понять, вироблення умінь комплексного використання знань, удосконалення навичок оперування способами пізнання дійсності. Психологічний аспект інтеграції полягає у досягненні особистістю заданого рівня розуміння світоглядних завдань і проблем, у формуванні пізнавальної відкритості, у стимулюванні особистості до самопізнання, самовдосконалення.

Встановлено, що реалізовувати інтегративний підхід до формування світоглядної культури майбутніх фахівців доцільно шляхом впровадження в навчальний процес інтегрованих курсів, які забезпечують засвоєння провідних світоглядних ідей з опорою на конкретні наукові знання і факти та перетворення їх у власні переконання.

У підрозділі 3.2. – «Макро- або загальноцивілізаційний рівень умов формування світогляду студентської молоді» – визначено, що соціальні зміни на макрорівні зумовлюють насамперед світогляд особистості на засадах обов'язковості й незаперечності їхнього впливу на суб'єкт. Саме дух інформаційної доби, що інтенсивно народжується сьогодні, охоплює всі рівні свідомості людини й не може вже позбутися цього впливу. Особистість потрапляє в ситуацію, яка вже детермінована, тому вона, не сприймаючи

загальноєволюційні тенденції, потрапляє у стан маргінальної й залишається поза межами соціального прогресу.

Світоглядна культура і ціннісне поле особистості мають генетичні та управлінські зв'язки між собою, що охоплюють три рівні буття свідомості людини: макро-, мезо- і мікрорівні та відповідні цим горизонталі продукти. На макрорівні закладаються і діють такі чинники, проти яких особистість практично не може встояти і, зазвичай, сприймає їх як віяння часу й загальноєволюційного процесу, передбачити які вона неспроможна. На мікрорівні особистість нібито замкається на власний внутрішній світ і за допомогою самосвідомості доводить селекційну роботу до завершення, активно використовуючи для цього оригінальні технології самоуправління, наприклад, тайм- і лайф-менеджмент.

У нашому розумінні загальноцивілізаційний дискурс формування світогляду студентської молоді віддзеркалює бінарну парадигмальність, сутність якої полягає у паритетному підході до гармонізації відносин у найширшому інформаційно-мовному, світоглядному, національно-патріотичному, державотворчому, врешті, геополітичному, геостратегічному контекстах. Словом, консолідувати націю можна на основі вироблення світогляду, в основі якого елементи етнічного й цивілізаційного, традиційного й інноваційного, власного й запозиченого, а це можливо в контексті нової соціогуманістичної концепції вищої освіти.

У підрозділі 3.3. – «Мезо- або середній рівень умов формування світогляду студентської молоді» – процес формування світоглядної культури молодого фахівця й нової системи цінностей як запрограмованого ним самим продукту набуває сталості й усвідомлюється особистістю за рахунок обрання професії і ВНЗ, вибору форм навчання й виховання, участі у самоврядувальних і політичних процесах. Визначено, що управління є ціннісним дискурсом студентської молоді у трансформаційному суспільстві, актуальною проблемою, оскільки саме він визначає спрямованість і зміст державотворчих процесів, розбудови громадянського суспільства й темпів саморозгортання особистості.

Доведено, що ключем до управлінського впливу на ціннісне поле особистості є її світоглядна культура, що є сталим духовним утворенням, яке виконує декілька важливих функцій у селекції цінностей. На мезорівні особистість є активним суб'єктом, який самостійно обирає напрям професійної підготовки і кваліфікаційні рівні за власним бажанням, чинники ВНЗ і позауніверситетської освіти лише виконують допоміжну роботу у справі формування спочатку світоглядної культури, а потім і сукупності цінностей, перевірка якості якої досягається у ході студентського самоуправління. При цьому спостерігаються дві типові ситуації у сфері набутих цінностей, а саме: вони, нові цінності, гармонують із вимогами зовнішнього середовища або трансформаційних процесів і тоді мова йде про еволюційний їх характер, або

вони вступають у конфронтацію зі старими цінностями – тоді мова йде про конфліктний їх характер.

Таким чином, доведено, що світоглядна культура й ціннісне поле особистості мають генетичні й управлінські зв'язки між собою, що охоплюють три рівні буття свідомості людини: макро-, мезо- і мікрорівні та відповідні цим горизонтам продукти. У результаті такого розгляду проаналізовано взаємовплив зовнішніх і внутрішніх чинників у системі виховання та освіти як духовно-інтелектуального потенціалу нації, вираженого у соціогуманістичних, інтеграційних і цивілізаційних рамках, зосередженні на фахових, моральних, патріотичних та інших якісних характеристиках студентства як основних носіїв і продуцентів людського капіталу, випереджальній науково-технічній та інноваційній діяльності, а не на відсталих сировинних технологіях.

У результаті зазначеного акцентовано увагу на необхідності рекрутувати патріотичну, інтелектуальну й моральну еліту як критичну масу, здатну на високому професійному рівні самовіддано та відповідально служити українському народові, сприяти побудові відкритого громадянського й високоморального суспільства, в якому знання та інформація, висока культура й мораль мають стати ресурсом соціального і духовно-інтелектуального розвитку України.

ВИСНОВКИ

1. У результаті проведеного дослідження розкрито сутність феномена «світоглядні орієнтації студентів» у дискурсі соціально-гуманітарних наук та запропоновано дефініцію цього поняття, в якій світоглядні орієнтації студентів подано як систематизований, інтегративний комплекс знань, уявлень, духовно-інтелектуальних та соціокультурних переконань, емоційно-вольових проявів та мотиваційних установок, що у своїй єдності та цілісності характеризують життєво-стратегічні (духовно-творчі, соціально-політичні, організаційно-діяльнісні та інші) пріоритети студентської молоді. Світоглядні орієнтації студентства можна розглядати як концепт-конструкт духовно-інтелектуального потенціалу нації на шляху до цивілізаційної самореалізації особистості й рівноправної інтеграції в міжнародний світовий простір.

Розгляд основних концептуально-дискурсивних напрямів, що існують у сучасній філософській, психолого-педагогічній, суспільствознавчій літературі щодо поняття світоглядних орієнтацій сучасного студентства, визначення його загального змісту й обсягу та здійснення основних теоретико-методологічних класифікаційних та структуризаційних операцій щодо проблем духовно-практичного самоздійснення молодого людини в середовищі вищої школи, а також загальнофілософський аналіз категорії «світогляд» дали нам змогу зробити аналіз світоглядних орієнтацій сучасної студентської молоді (офіційні

й неофіційні, ідеологічні й соціально-психологічні), виокремити необхідні специфічні ознаки світоглядних орієнтацій, які, залежно від сфери життєдіяльності молодшої людини, притаманні її аксіологічній сфері, довели, що перетин цих двох сфер життєдіяльності створює сферу аксіологічної напруженості та світоглядної творчості, які є значними факторами формування особистісних поглядів студента, а також вибору його подальших життєтворчих стратегій.

На основі принципу структурної цілісності й різноманітності визначивши основними структурними елементами світоглядних орієнтацій студентів політичні, економічні, соціокультурні, духовні, ми віднайшли в теоретико-методологічному й сутнісно-змістовому плані чинники, які поєднують ці елементи у світоглядну цілісність. Ключовим чинником такого інтегративного єднання, на наш погляд, є значні духовно-енергетичні, пізнавально-ціннісні й моральнісні потенції молодшої людини, підкріплені умовами навчально-виховного середовища вищої школи, що сприяють інтелектуальній, аксіологічній, світоглядній самотворчості та самоздійсненню.

2. Визначено основні чинники змін світоглядних орієнтацій сучасних студентів, в контексті чого відзначено складний і суперечливий характер процесу, що зумовлений комплексною дією зовнішніх та внутрішніх чинників. Головними зовнішніми чинниками зміни світоглядних орієнтацій у сучасному світі виступають процеси глобалізації та становлення інформаційного суспільства, активізація міграційних процесів і зіткнення християнських і мусульманських цінностей. Дія внутрішніх чинників пов'язана з утвердженням демократичного та ринкового способу життя, зміною системи культурних цінностей, лібералізацією світогляду та утвердженням принципів толерантності. Вирішальну роль у процесі зміни світоглядних орієнтацій студентства відіграє трансформація системи освіти й виховання на принципах інноваційності, гуманізму, демократизації, толерантності й діалогу (полілогу) культур.

Виявлено тенденції, які характеризують сутнісні ознаки перспективи змін світоглядних настанов сучасної молоді: радикальна зміна принципів соціального устрою у всіх сферах життя суспільства (економічній, соціальній, політичній, духовній); руйнація (повна або часткова) старих соціальних інститутів, виникнення соціальних ніш, що не контролюються державою (в економіці, в ідеологічних процесах, соціальній і політичній сферах суспільства); злам ідеологічних традицій, розмивання моральних норм, правовий нігілізм; кризові явища в усіх сферах функціонування суспільства як результат відмови попереднього соціального досвіду перетворення суспільства; соціальна неефективність перетворювальної енергії соціальних суб'єктів, ірраціональність соціальних процесів; актуалізація ідей націоналізму, сепаратизму, сектантства; свобода як «базова конструкція» суспільства, що формується.

Виявлено зростання значущості індивідуальних орієнтацій: для одних – це відпочинок та розваги; для інших – красиве та комфортне життя; для третіх – власний добробут та кар'єра; для інших – власна родина, її добробут, здоров'я, гарна (тобто високооплачувана) праця. Отже, наявна тенденція до зростання ідеологічного та світоглядного плюралізму, багатоваріантність, мозаїчність та фрагментарність світогляду; посилюються позиції тих, для кого найважливішими стають світоглядні пріоритети власності, причетності до її розподілу та майнового становища, які реалізуються крізь призму утилітаризму, індивідуальних уявлень та покликів, а також встановлено, що сутність змін у світоглядних орієнтаціях студентської молоді характеризується амбівалентністю, нестабільністю, змінністю, неусталеністю, еkleктичністю, збігом елементів різноманітних світоглядних позицій та цінностей, відсутністю вираженого інтересу до політики, владних відносин, організації та побудови соціальних структур, стійкою політичною індиферентністю та інфантилізмом, домінуванням прагматичних ідеалів та настанов, орієнтацією на гедоністські цінності, отримання задоволень, насолоди, домінування цінностей дозвілля над трудовою діяльністю, перевагою інструментальних цінностей над термінальними (за Рокічем).

3. Схарактеризовано основні світоглядні парадигми сучасного студентства в українському суспільстві, в контексті яких проаналізовано зовнішні чинники зміни світоглядних орієнтацій (глобалізація, інформаційна революція, міграційні процеси, зіткнення християнських і мусульманських цінностей та ін.); внутрішні чинники: утвердження ринково і демократично орієнтованого способу життя; зміна системи культурних цінностей; лібералізація світогляду; утвердження толерантності; розвиток інтелекту людини, який ще не став потужним ресурсом, а відтак – потенціалом духовних і соціально-економічних здобутків народу.

4. Визначено сутність демократизації суспільства як провідної тенденції та умови розвитку світоглядних змін студентства у трансформаційному суспільстві та розглянуто основні аспекти, напрями, проблеми й суперечності впливу демократизації на світогляд студентської молоді:

– на основі світоглядно-феноменологічного й соціально-філософського аналізу виокремлено особливості розгортання демократичних процесів у студентському середовищі, основними серед яких є такі: організаційна й соціально-психологічна сприятливість університетського середовища порівняно з іншими сферами суспільного життя, розвитком демократичних тенденцій; студентство є найактивнішою верствою населення в інтелектуальному, соціально-політичному, соціокультурному, побутово-особистісному аспектах життя; університетське середовище сприяє творчому ставленню до життя, інноваційно-особистісному ставленню до професійної та громадської діяльності;

- виділено низку основних напрямів демократизації життєдіяльності студентів, серед яких: реформування вищих навчальних закладів та системи вищої освіти в цілому для надання якнайбільшої свободи активної самореалізації студентській спільноті; введення поглибленого вивчення дисциплін, що підвищують політичну та громадянську культуру студентської молоді; демократизація всіх вимірів взаємостосунків «викладач – студент», переведення їх на «суб'єкт-суб'єкту» основу із застосуванням інноваційних особистісно спрямованих методів і технологій навчання;

- процес демократизації будь-якої сфери життєдіяльності у трансформаційному суспільстві не може відбуватися без суперечностей і проблем, зумовлених наявною соціально-політичною реальністю та феноменологічними чинниками, адже існує цілий комплекс проблем і в процесі демократизації світогляду студентської молоді в нашій країні, серед яких основними є недемократичність, авторитарність пострадянської навчально-дидактичної традиції, суб'єкт-об'єктний стиль викладання й навчання; заангажованість керівництва й адміністрації університетів різними політичними силами; суперечність між прагненням до демократії та некомпетентністю в її розумінні й застосуванні; високий рівень корупції і хабарництва у вищій школі;

- одним із найважливіших факторів і механізмів формування дійсно демократичного стилю мислення й управління у молодих людей, які навчаються у вищому навчальному закладі, є органи студентського самоврядування.

5. З'ясовано соціокультурний контекст становлення світоглядних орієнтацій студентів щодо спрямованості на успіх, кар'єрне зростання та добробут, пріоритет здоров'я, становлення сім'ї та виховання дитини. Головними проблемами серед них слід назвати низький рівень життя, гострі проблеми з житлом, неможливість заробити кошти для існування, конфліктні ситуації в сім'ї, поєднання навчання з вихованням дитини та ін. Очевидно, що створення сім'ї для молодої людини є багатовимірною проблемою, яка має не лише суспільний, економічний, побутовий, а й світоглядно-ціннісний і культурно-традиційний вимір. Ураховуючи всі аспекти актуалізації проблеми створення сім'ї для студентської молоді, підкреслюємо: причини актуалізації проблеми створення сім'ї для студентської молоді мають багатовимірний характер, відображаючи безліч світоглядних, соціокультурних, ціннісних, цивілізаційних, інформаційних тенденцій, що панують у сучасному світі; для підтримки позитивних тенденцій розвитку феномена студентського шлюбу й сім'ї необхідне теоретико-методологічне дослідження й визначення основних параметрів такого суспільно-особистісного явища як студентська сім'я; молода студентська сім'я, як і будь-яка інша молода сім'я, має високий рівень внутрішньої конфліктності, зустрічається з різноманітними суперечностями в організації сімейного життя, основними з яких є можливість світоглядно-ціннісної та психологічної несумісності, матеріально-побутові проблеми,

проблеми психологічного, комунікативного й побутового характеру; важливим чинником актуалізації проблеми створення сім'ї для студентської молоді є надання молодим родинам зручних кімнат у сімейних гуртожитках, що може навіть розглядатися як перевага над молодими нестудентськими сім'ями, які змушені здебільшого вирішувати питання житла самостійно; проаналізувавши основні чинники, що зумовлюють народження дитини у студентській сім'ї, а також основні проблеми, які виникають у молодих батьків щодо догляду за нею, можемо зробити висновок про те, що існує нагальна необхідність підтримки й різних видів допомоги таким сім'ям з боку державних установ, адміністрацій ВНЗ, громадських організацій та університетських громад. При цьому адміністративно-організаційні заходи, матеріальна підтримка повинні супроводжуватися консультативно-психологічною, соціально-виховною, моральною підтримкою молоді сім'ї керівництвом і громадою вищого навчального закладу.

6. Обґрунтовано праксеологічні аспекти формування світоглядної культури студентської молоді як основи управління процесом становлення системи цінностей, на основі чого зроблено висновок, що сьогодні особливого значення набула проблема формування світогляду, світоглядної культури особистості. Вирішення цієї проблеми сприятиме процесу особистісного становлення молоді людини, яка в умовах різних світоглядних систем, змішаного простору цінностей, плюралістичних ціннісних орієнтирів та багатофакторного світоглядного впливу має право на вільний вибір світогляду, на вироблення власного світорозуміння, світосприймання. Ми розглядаємо світоглядну культуру як системну організацію внутрішнього світу особистості, її орієнтації в природному та соціальному середовищі; як спосіб внутрішнього впорядкування взаємозв'язків індивідуального та соціального суб'єктів. Формування світоглядної культури дає змогу особистості виробити об'єктивне ставлення до навколишнього світу, до самої себе, здійснити світоглядний вибір, орієнтований на загальнолюдські й національні цінності. Поняття «світоглядна культура» є складним утворенням, що об'єднує змістовий, психологічний і соціальний аспекти, реалізація яких дає змогу робити висновок про ефективність її формування.

Досліджено, що задовольнити умови ефективного формування світоглядної культури особистості майбутнього фахівця доцільно шляхом реалізації її пізнавального, оцінно-ціннісного та діяльнісного компонентів. Змістовий аспект передбачає інтеграцію знань навколо провідних науково-світоглядних ідей для забезпечення їх цілісності та світоглядної визначеності і включає базові та методологічні знання. Організаційно-методичний аспект інтеграції забезпечує формування системного мислення майбутніх фахівців на основі світоглядних понять, вироблення умінь комплексного використання знань, удосконалення навичок оперування способами пізнання дійсності. Психологічний аспект інтеграції полягає у досягненні особистістю заданого

рівня розуміння світоглядних завдань і проблем, у формуванні пізнавальної відкритості, у стимулюванні особистості до самопізнання, самовдосконалення.

7. Проаналізовано вплив макро-, мікро- та мезорівня на формування цілісного світогляду та сформовано напрями оптимізації формування світоглядних орієнтацій студентської молоді у трансформаційному суспільстві, зокрема доведено, що соціальні зміни на макрорівні зумовлюють насамперед світогляд особистості на засадах обов'язковості й незаперечності їх впливу на суб'єкт. Саме дух інформаційної доби, що інтенсивно народжується сьогодні, охоплює всі рівні свідомості людини й вона не може вже позбутися цього впливу, опиняється в ситуації, що вже детермінована; особистість, не сприймаючи загальноєволюційних тенденцій, потрапляє у стан маргінала й залишається поза межами соціального прогресу. На мезорівні процес формування світоглядної культури молодого фахівця й нової системи цінностей як її запрограмованого ним самим продукту набуває сталості й усвідомлюється особистістю за рахунок обрання професії і ВНЗ, вибору форм навчання й виховання, участі в самоврядувальних і політичних процесах.

Визначено, що: 1) ключем до управлінського впливу на ціннісне поле особистості є її світоглядна культура – стале духовне утворення, яке виконує декілька важливих функцій у селекції цінностей; 2) світоглядна культура й ціннісне поле особистості мають генетичні й управлінські зв'язки між собою, що охоплюють три рівні буття свідомості людини: макро-, мезо- і мікрорівень та відповідні цим горизонтам продукти; 3) на макрорівні закладаються й діють такі чинники, проти яких особистість практично не може встояти і зазвичай сприймає їх як віяння часу й загальноєволюційного процесу, передбачити які вона неспроможна; 4) на мезорівні особистість є активним суб'єктом, який самостійно обирає напрям професійної підготовки та кваліфікаційні рівні за власним бажанням; чинники ВНЗ і позауніверситетської освіти лише виконують допоміжну роботу у справі формування спочатку світоглядної культури, а потім і сукупності цінностей, перевірка якості яких досягається у ході студентського самоуправління; 5) на мікрорівні особистість нібито замикається на власний внутрішній світ і за допомогою самосвідомості доводить селекційну роботу до завершення, активно використовуючи для цього оригінальні технології самоуправління, наприклад тайм- і лайф-менеджмент; 6) при цьому спостерігаються дві тишові ситуації у сфері набутих цінностей, а саме: вони гармоніюють з вимогами зовнішнього середовища чи трансформаційних процесів – тоді мова йде про їх еволюційний характер – або вступають у конфронтацію зі старими цінностями – тоді мова йде про конфліктний їх характер. Саме держава повинна забезпечувати збалансований гуманістичний розвиток освіти, спрямований на всебічний розвиток особистості, на вкладення інвестицій у людський розвиток, формування громадянського суспільства, в основі якого людина як об'єкт і суб'єкт діяльності, формування інтегративної ідеології як набору базових для певної

культури світоглядних настанов та чинника стабілізації економічної, соціальної, духовної систем в умовах глобальної трансформації людства; створення умов для гармонізації відкритих саморегульованих систем.

**Основні положення дисертаційного дослідження
викладені у таких публікаціях автора:**

Монографія:

1. Білогур В.Є. Світоглядні орієнтації студентів: тенденції змін у трансформаційному суспільстві. – Дніпропетровськ: Пороги, 2011 – 311 с.

Статті у наукових фахових виданнях:

2. Білогур В.Є. Світоглядні орієнтації студентської молоді на успіх, кар'єрне зростання, та добробут / В.Є. Білогур // Вища освіта України. Теоретичний та науково-методичний часопис. – К.: Генезис, 2011. – № 3. – С. 6-15.

3. Білогур В.Є. Формування світоглядної культури студентів як основа управління процесом становлення їхньої системи цінностей / В.Є. Білогур // Вища освіта України. Теоретичний та науково-методичний часопис. – К.: Генезис, 2011. – №1(40). – С. 93-99.

4. Білогур В.Є. Світоглядні орієнтації сучасної студентської молоді: теоретико-методологічний контекст / В.Є. Білогур // Вища освіта України. Теоретичний та науково-методичний часопис. – К.: Генезис, 2011. – №2(41). – С. 88-93.

5. Білогур В.Є. Структура світоглядних орієнтацій сучасної студентської молоді / В.Є. Білогур // Вища освіта України. Теоретичний та науково-методичний часопис. – К.: Генезис, 2011. – №3(42). – С. 74-80.

6. Білогур В.Є. Внутрішні чинники змін світоглядних орієнтацій сучасних студентів / В.Є. Білогур // Вища освіта України. Теоретичний та науково-методичний часопис. – К.: Генезис, 2011. – №4(43). – С. 62-68.

7. Білогур В.Є. Мікрорівневий аспект формування світоглядних орієнтацій сучасної студентської молоді / В.Є. Білогур // Нова парадигма: Журнал наукових праць. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2011. – Випуск 101. – С. 215-220.

8. Білогур В.Є. Мезорівневі засади формування світогляду студентської молоді / В.Є. Білогур // Нова парадигма: Журнал наукових праць. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2011. – Випуск 102. – С. 191-203.

9. Білогур В.Є. Зміна світоглядних орієнтацій студентів: пошук нових форм і методів формування культури здоров'я / В.Є. Білогур // Нова парадигма: Журнал наукових праць. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2011. – Випуск 103. – С. 185-192.

10. Білогур В.Є. Формування середовища активної особистісної самореалізації подружжя у молодій студентській сім'ї / В.Є. Білогур // Нова парадигма: Журнал наукових праць. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2011. – Випуск 104. – С. 226-236.

11. Білогур В.Є. Світоглядні орієнтації сучасної студентської молоді в контексті вибору духовних пріоритетів / В.Є. Білогур // Гілея: науковий вісник: [зб. наук. пр.]. – К., 2011. – Випуск 49 (№ 7). – С. 496-503.

12. Білогур В.Є. Особливості й напрями демократизації життєдіяльності студентів / В.Є. Білогур // Гілея: науковий вісник: [зб. наук. пр.]. – К., 2011. – Випуск 50 (№8). – С. 566-573.

13. Білогур В.Є. Ідеологічні та соціально-психологічні світоглядні орієнтації сучасної студентської молоді / В.Є. Білогур // Гілея: науковий вісник: [зб. наук. пр.]. – К., 2011. – Випуск 51 (№ 9). – С. 419-424.

14. Білогур В.Є. Роль студентського самоуправління у подоланні суперечностей демократизації світогляду студентської молоді / В.Є. Білогур // Гілея: науковий вісник: [зб. наук. пр.]. – К., 2011. – Випуск 52. – С. 400-406.

15. Білогур В.Є. Формування демократичних цінностей як складової світогляду студентської молоді / В.Є. Білогур // Гілея: науковий вісник: [зб. наук. пр.]. – К., 2011. – Випуск 53 (№ 10). – С. 373-378.

16. Білогур В.Є. Створення сім'ї та виховання дитини у молодій студентській родині / В.Є. Білогур // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія: [зб. наук. пр.]. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. – № 26 (39). – С. 262-269.

17. Білогур В.Є. Світоглядна культура студентської молоді як чинник управління процесом становлення системи цінностей / В.Є. Білогур // Політологічний вісник: [зб. наук. пр.]. – К., 2011. – Випуск 56. – С. 60-69.

18. Білогур В.Є. Макро- або загальноцивілізаційний рівень умов формування світогляду студентської молоді / В.Є. Білогур // Вісник Інституту розвитку дитини. Серія: Філософія, педагогіка, психологія: [зб. наук. праць]. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. – № 15. – С. 18-26.

19. Білогур В.Є. Здоровий спосіб життя в структурі змін світоглядних орієнтацій студентів / В.Є. Білогур // Вісник Інституту розвитку дитини. Серія: Філософія, педагогіка, психологія: [зб. наук. праць]. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. – № 16. – С. 13-19.

20. Білогур В.Є. Позанавчальні засоби управління впливу на процес ціннісного дискурсу студентів / В.Є. Білогур // Вісник Інституту розвитку дитини. Серія: Філософія, педагогіка, психологія: [зб. наук. праць]. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. – № 20. – С. 9-16.

21. Білогур В.Є. Роль студентського самоуправління у розгортанні процесів демократизації у студентському середовищі / В.Є. Білогур // Вища освіта України. Теоретичний та науково-методичний часопис. – 2012 р. – № 1. – К.: Генезис, 2012. – С. 41-46.

АНОТАЦІЇ

Білогур В.Є. Динаміка змін світоглядних орієнтацій студентів у трансформаційному суспільстві – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук зі спеціальності 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2012.

Дисертаційне дослідження присвячене вивченню та аналізу динаміки змін світоглядних орієнтацій студентів у трансформаційному суспільстві України на основі філософського аналізу цілісної природи світогляду. Уточнено поняття «світоглядні орієнтації студентів». Розкрито основні чинники змін світоглядних орієнтацій сучасних студентів України. Визначено основні концептуально-дискурсивні напрями щодо поняття світоглядних орієнтацій сучасного студентства. Проаналізовано основні чинники змін світоглядних орієнтацій сучасних студентів, зокрема зовнішні чинники зміни світоглядних орієнтацій (глобалізація, інформаційна революція, міграційні процеси, зіткнення християнських і мусульманських цінностей та ін.) та внутрішні чинники. Досліджено новітні тенденції світоглядних орієнтацій. Визначено проблеми управління процесом формування світоглядних орієнтацій сучасних студентів та обґрунтовано макро-, мікро- та мезорівень умов формування світогляду студентської молоді на макро-, мікро- та мезорівнях. Практичне значення отриманих результатів визначається ефективністю запропонованого підходу в осмисленні світоглядних орієнтацій студентів, їх головних закономірностей та пріоритетних напрямів, а також тенденції змін у трансформаційному суспільстві. Завдяки своїй спрямованості на вирішення практичних проблем, робота може стати в нагоді для розробників конкретних освітніх проектів та їх виконавців.

Ключові слова: світогляд, світоглядні орієнтації студентів, студенти, суспільство, трансформаційне суспільство, вища школа, світоглядна культура.

Білогур В.Е. Динамика измененный мировоззренческих ориентаций студентов в трансформационном обществе – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности 09.00.03 – социальная философия и философия истории. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2012.

Диссертационное исследование посвящено изучению и анализу динамики мировоззренческих ориентаций студентов в трансформационном обществе Украины на основе философского анализа целостной природы мировоззрения в структуре социальных, экономических, политических, образовательно-культурных и личностно-творческих, моральных взаимодействий, к которым

привлекается молодой человек, одной из социализационных характеристик которой является учеба в высшей школе. Уточнено понятие «мировоззренческие ориентации студентов».

Раскрыты основные факторы изменений мировоззренческих ориентаций современных студентов Украины, а именно: демократизация как главная тенденция мировоззрения современного студенчества, ориентации на успех, карьерный рост и благосостояние современных студентов, приоритет здоровья в структуре изменений мировоззренческих ориентаций студентов, актуальность создания студенческой семьи и воспитания ребенка.

Определены основные концептуально-дискурсивные направления (принципы), относительно понятия мировоззренческих ориентаций современного студенчества.

Проанализированы основные факторы изменений мировоззренческих ориентаций современных студентов, в частности, внешние факторы изменения мировоззренческих ориентаций (глобализация, информационная революция, миграционные процессы, столкновения христианских и мусульманских ценностей и тому подобное); внутренние факторы: а) утверждение рыночного и демократически ориентированного образа жизни; б) изменение системы культурных ценностей; в) либерализация мирового сообщества; г) утверждение толерантности др.

Исследованы новейшие тенденции мировоззренческих ориентаций, такие, как демократизация мировоззрения современного студента (особенности развертывание демократических процессов в студенческой среде; основные направления демократизации жизнедеятельности студентов; противоречия демократизации и средства их упреждения; роль студенческого самоуправления в развертывании процессов демократизации (в студенческой среде); ориентации на успех, карьерный рост и благосостояние (экономическая обусловленность становления ориентаций студенческой молодежи на карьерный рост; основные средства карьерного роста студенческой молодежи; карьера и карьеризм; средства предубеждения молодежи относительно карьеристского извращения; карьера как успех); приоритет здоровья в структуре изменений мировоззренческих ориентаций студентов и др.

Определены проблемы управления процессом формирования мировоззренческих ориентаций современных студентов и доказано, что ключом к управленческому влиянию на ценностное поле личности является ее мировоззренческая культура, выступающая постоянным духовным образованием, выполняющим несколько важных функций в селекции ценностей; мировоззренческая культура и ценностное поле личности имеют генетические и управленческие связи между собой, охватывающие три уровня бытия сознания человека: макро-, мезо- и микроуровни и соответствующие этим горизонтам продукты; проанализировано взаимовлияние внешних и внутренних факторов, их взаимодействие в системе воспитания и образования.

Обоснованно макро-, микро- и мезоуровень условий формирования мировоззрения студенческой молодежи.

Практическое значение полученных результатов определяется эффективностью предложенного подхода в осмыслении мировоззренческих ориентаций студентов, их главных закономерностей и приоритетных направлений, а также тенденций изменений в трансформационном обществе. Благодаря своей направленности на решение практических проблем, работа, может стать теоретическим подспорьем для разработчиков конкретных образовательных проектов и их исполнителей.

Ключевые слова: мировоззрение, мировоззренческие ориентации студентов, студенты, общество, трансформационное общество, высшая школа, мировоззренческая культура.

Bilohur V. Dynamics of Students Outlook Orientations' Changes in Transformational Society. – Manuscript.

The thesis is for the doctoral degree in Philosophical Sciences on specialty 09.00.03 – Social Philosophy and Philosophy of History. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2012.

Dissertation is devoted to the study and analysis of the students outlook orientations' changes in the transformational society of Ukraine on the basis of philosophical analysis of integral outlook nature. The concept of «outlook orientations of students» is refined. The basic factors of Ukrainian students outlook orientations' changes are analyzed. The basic conceptual and discursive directions concerning the notion «outlook orientations of students» are determined. The main factors of modern students outlook orientations, including external factors (globalization, information revolution, migration, collision among Christian and Muslim values, etc.) and internal factors are shown.

The latest trends in outlook orientations are investigated. The management of modern students outlook orientations are analyzed and macro-, micro- and meso-level conditions of students outlook at the macro, micro and meso levels are proved. The practical significance of the results is determined by the efficiency of the proposed approach in understanding of students outlook orientations, their main principles and priorities, and trends of changes in the transformational society. With its focus on solving of practical problems, the work can be useful for development of specific educational projects and their performers.

Keywords: outlook, outlook orientation of students, students, society, transformational societies, higher education, outlook culture.

Підписано до друку 05.11.2012 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Таймс.
Наклад 100 прим. Зам. № 721
Віддруковано з оригіналів

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26

НБ НПУ

100160632

